

С. І. Білозерська,

кандидат психологічних наук,
доцент кафедри психології
(Дрогобицький державний педагогічний
університет імені Івана Франка)

О. П. Возняк,

магістр практичної психології
(Дрогобицький державний педагогічний
університет імені Івана Франка)

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

В даний час у психологічній науці значно зріс інтерес до таких проявів активності суб'єкта, які не піддаються опису в термінах активність-реактивність і зустрічаються в контексті вивчення таких понять, як сенс, свобода, віра, самодетермінація, саморегуляція, самовизначення, рефлексія, духовність, неадаптивна активність, життєтворчість, особистісний потенціал та ін. Сучасні психологічні дослідження більше уваги приділяють виду діяльності, в якому людина діє «над порогом ситуативної необхідності».

Феноменологія неадаптивної активності особистості розкривається дослідниками через вивчення прагнення суб'єкта до безкорисливого ризику, до прояву творчої активності особистості, до пошуку та вирішення проблемної ситуації. У рамках цієї проблеми розглядаються такі концептуальні питання, як ідея щастя (М. Арґайл, М. Селігман), психологія вищих прагнень особистості (Р. Еммонс), специфіка альтруїзму.

На наш погляд, у контексті неадаптивної активності варто розглядати проблему волонтерської діяльності як соціального явища, яке за своїми характеристиками не може бути адаптивним у світі економічних відносин.

Волонтерство – суспільно корисна діяльність, що ґрунтується на добровільному виборі, що відображає особисті погляди та позицію громадянина; це потужний інструмент соціальних змін, культурного та економічного зростання суспільства. Природа волонтерства передбачає гуманність і милосердя, що є важливим методом виховання та ефективної соціалізації молоді.

Хоча волонтерство може здатися сучасним явищем, воно має багату та складну історію, яка формувалася разом із розвитком суспільства протягом століть. Витоки волонтерства можна простежити від стародавніх цивілізацій, таких як Єгипет, Греція та Рим, де діяльність для загального блага часто вважалася моральним обов'язком. У середньовіччі християнські цінності милосердя та допомоги ближньому породили перші благодійні організації, такі як релігійні ордени, які опікувалися бідними, хворими та сиротами.

В епоху Просвітництва, особливо в 18 столітті, виникло багато благодійних організацій. Зростання інтересу до гуманітаризму призвело до створення нових форм волонтерства, особливо серед середнього класу, який займався діяльністю в галузі освіти, охорони здоров'я та соціального забезпечення.

У XIX та XX століттях волонтерство почало набувати тієї форми, яку ми знаємо сьогодні. Запровадження законів про соціальну та медичну допомогу в багатьох країнах сприяло розвитку неурядових і волонтерських організацій. Під час Першої та Другої світових воєн, а також у регіональних конфліктах волонтери відігравали ключову роль, пропонуючи гуманітарну та медичну допомогу, а також підтримку біженцям і переміщеним особам. Прикладом може бути діяльність таких організацій, як YMCA або Червоний Хрест, які надавали підтримку солдатам і мирним жителям, які постраждали від наслідків війни. Ця діяльність сприяла розвитку міжнародного гуманітарного права та формуванню громадської обізнаності про наслідки збройних конфліктів.

В останні десятиліття XX століття та на початку XXI століття волонтерство зазнало ще однієї трансформації завдяки цифровізації та глобалізації. Інтернет і соціальні медіа полегшили координацію діяльності волонтерів і дозволили швидко мобілізувати допомогу в разі стихійних лих або гуманітарних криз.

Сучасне волонтерство стикається з новими викликами, такими як зміна клімату, соціальна нерівність і кризи здоров'я. Водночас розвиваються нові форми та методи волонтерства, які відповідають на ці виклики, дедалі більше інтегруючись у глобальні процеси прийняття рішень та розвиток місцевих громад.

Станом на сьогодні, залученість у волонтерську діяльність не залишає байдужим жодного українця. Мільйони українців приєдналися до волонтерського руху з метою допомоги військовим, цивільним особам, тваринам та птахам, що постраждали від війни, охоплюючи всі міста, поселення та селищні громади, громадські організації, державні та приватні інституції, різних людей за фахом та віком.

Масштабне дослідження Є. Г. Кларі та його колег визначили наступні шість мотивів волонтерства:

- можливість транслювати та реалізовувати свої гуманістичні, альтруїстичні цінності у волонтерській діяльності;
- можливість отримати нові навички, навчитися новому;
- самовдосконалення, можливість рости і розвиватися психологічно;
- збільшення шансів на отримання роботи за інтересами через волонтерство;
- соціальний мотив (збереження та зміцнення соціальних зв'язків);
- захисний мотив (втеча від негативних переживань, вирішення власних емоційних проблем шляхом волонтерства) [3].

Виявлені під час дослідження мотиви можна поділити на справді альтруїстичні та егоїстичні, зовнішні (отримання нових навичок, професійного досвіду тощо) та внутрішні (саморозвиток, допомога іншим тощо). Дослідники активно вивчають питання волонтерської мотивації, часто в континуумі егоїзм-альтруїзм.

У деяких роботах показано переважання альтруїстичних мотивів у волонтерів над егоїстичними. Інші знаходять егоїстичні причини для волонтерства. Деякі автори, у свою чергу, вказують на майже рівне співвідношення альтруїстичних і егоїстичних мотивів у волонтерів з незначною перевагою в бік альтруїзму. Варто зауважити, що мотиви часто змішані, і окремого досліджуваного волонтера неможливо однозначно віднести, наприклад, до групи «альтруїстів» чи «егоїстів».

Волонтери надзвичайно серйозно ставляться до своєї діяльності та вважають її цінною для суспільства. Провідним мотивом, на думку Л. Т. Лях, є внутрішнє бажання надати допомогу без очікування винагороди. Волонтерській діяльності, як зазначає автор, притаманні всі ознаки «неадаптивної

активності особистості»: у процесі діяльності волонтер здатний придумати нові способи вирішення проблемної ситуації; творчий підхід до справи; вихід за межі очікуваного; схильність до ризику; брати на себе відповідальність; ініціативність. Волонтери схильні долати свої слабкості та прагнути до саморозвитку [2].

Участь волонтерів у вирішенні соціально значущих проблем однозначно спрямована на покращення соціального життя інших людей і тому є просоціальною поведінкою. Просоціальною поведінкою можна назвати не тільки безкорисливу поведінку, але й будь-яку поведінку, яка приносить користь обом сторонам, навіть якщо особа, яка надає допомогу, отримує від цього певну користь для себе [1]. В останньому випадку вигода може бути абсолютно будь-яка, і це не обов'язково матеріальна винагорода. Волонтерство, як зазначено вище, не має на меті отримання винагороди; однак, будучи чітко просоціальним, волонтерство може принести інші переваги волонтеру (набуття досвіду чи додаткових знань, доступ до ресурсів, особистий розвиток тощо).

З точки зору психоаналітичних досліджень найважливішим мотивом просоціальної поведінки є подолання страху смерті. Намагаючись впоратися з цим страхом, людина включає захисні механізми психіки, які блокують думки про смерть, не впускаючи їх у поле свідомості. Ці захисні механізми, на думку дослідників, полягають у прагненні людини знайти сенс свого існування, своєї діяльності; а також в оцінці людиною того, наскільки її істота близька до стандарту існування. Тому людина, допомагаючи ближньому, стає трішки ближче до його стандарту, тим самим підтримує роботу захисного механізму та справляється зі страхом смерті.

Необхідно розрізняти такі поняття як просоціальна поведінка, альтруїзм та допомагаюча поведінки. Допомагаюча поведінка – це допомога іншій людині у складній, небезпечній ситуації у формі участі, співпереживання, матеріальної підтримки без мотивів наживи. Поведінка, заснована на альтруїзмі, – це найвищий рівень готовності допомагати іншим, надаючи моральну підтримку та розуміння. Альтруїстична поведінка за своєю природою є цілеспрямованою, усвідомленою та особистісно значущою для людини. До такої поведінки

схильні люди, для яких основою ціннісно-сислової орієнтації є альтруїзм. Вони не очікують отримання нагороди. Допомога людям є вершиною гуманізму, своєрідним служінням законам моралі, справедливості, моралі [1]. Просоціальна поведінка, як більш широкий феномен, включає допомогу та альтруїстичну поведінку і може базуватися як на свідомій альтруїстичній мотивації, так і на свідомій орієнтації на отримання певної вигоди для себе.

Таким чином, розглядаючи різноманітні праці вітчизняних і зарубіжних психологів, можна зробити висновок, що феномен волонтерства, увійшовши в предметну сферу наукових досліджень, ще недостатньо вивчений. Волонтери виявляють ознаки дезадаптивної активності в широкому сенсі через перевагу складності, демонстрацію несподіваної поведінки, впевненість у своїх рішеннях, відповідальність за прийняті рішення та бажання долати перешкоди, жертвуючи собою. Волонтерство можна розглядати також і через призму просоціальної поведінки.

Волонтерська діяльність характеризується всіма ознаками неадаптивної активності особистості: здатність особистості виходити за межі заданих; дії індивіда над порогом даної ситуації; пошук особистістю неординарних рішень; свідомо поставлені цілі з невизначеним результатом; реалізація нових вимог до себе. Поряд з тим, волонтерам характерна впевненість у значущості боротьби, незалежно від гарантій успіху виконуваних дій. Вони не схильні вважати волонтерську діяльність перспективною та не оцінюють її в контексті часу. Високий рівень стійкості пояснює прагнення волонтерів до невідомого та активної участі в тому, що відбувається в житті загалом. Можна зробити висновок, що для волонтерів характерна свідомо поставлені цілі з невизначеним результатом, що є ознакою неадаптивної активності особистості, в основі якої є просоціальна поведінка.

Список використаних джерел

1. Білозерська С. Особливості емоційного вигорання волонтерів в умовах війни. *Психологія особистості фахівця в умовах воєнного часу та поствоєнної реабілітації* : матеріали VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції (27 жовтня 2023 року) / уклад. В. С. Бліхар. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2023. С. 28–32.

2. Лях Т. Л. Види мотивації до волонтерської діяльності. *Вісник Запорізького національного університету*. № 2 (15), 2011. С. 37–41. URL: ../AdminPC/Downloads/Konf-nezy-27-10-2023.pdf

3. Clary E.G., Snyder M. The Motivations to Volunteer: Theoretical and Practical Considerations. *Current Directions in Psychological Science*. 1999. Vol. 8. No. 5. P. 156–159.